

דברי חפץ

קובץ תורני
לחידושי תורה, להלכה ולמסורת

גליון י"ב
ניסן ה'תשע"ט ב"ש"ל

מודעא רבה לאורייתא

א. מי שיש תחת ידו חידושי תורה מרבותינו חכמי תימן נ"ע, שעדיין לא זכו לצאת לאור עולם, או ידוע לו על מקום המצאם, נודה לו אם ייצור קשר עם המערכת, כדי לזכות בהם את הרבים. ובודאי זכותם של ראשונים כמלאכים, תעמוד לו להתברך בברכה הצפונה לאשר יקים את דברי התורה:

ב. נבוא בקריאה שליחיבה, לכל הני צורכי מרבני עמליתורה די בכל אתר ואתר, אשר זכו והגיע חלקם להעלות ולהאיר תורת אבות, טוב יעשו אם יזכנו בפרי עמלם, לזכות בהם את הרבים, להגדיל תורה ולהאדירה. ניתן לשלוח חידושי תורה עד ר"ח אב ה'תשע"ט ב'ש"ל:

ג. רצוי לשלוח את המאמרים כשהם מוקלדים, ערוכים ומסוגגנים, מפוסקים ומוגהים, ציוני מקורות מדוייקים וברורים, ללא ראשי תיבות וקיצורים מרובים, וללא הערות שוליים. תינתן קדימה למאמרים קצרים:

ד. תגובות הערות והארות על הקובץ הנוכחי (ועל הקבצים שיבואו אחריו בעז"ה), יתקבלו בברכה ובהוקרה, ומינן ומינכן יתקלס עילאה:

גבאי בתי כנסיות ובתי מדרשות
מקהלותינו שלא הגיע אליהם הקובץ
הנוכחי, יכולים ליצור קשר עם המערכת
בכדי לקבלו.

חדש! מנוי שנתי לדברי חפץ רק 50 ₪,
והקובץ ישלח ישירות לביתך פעמיים
בשנה. פרטים במערכת 050-4139964

דברי חפץ

קובץ תורני
לחידושי תורה,
להלכה ולמסורת

י"ל ע"י

מוסדות יד מהרי"ץ, בני ברק
טלפקס: 03-5358404
נייד: 050-4140741
yad@maharitz.co.il

© כל הזכויות שמורות

תגובות הערות והארות יתקבלו בברכה.
מערכת דברי חפץ
משך חכמה 54/4 מודיעין עילית 050-4139964
d.chefats@gmail.com

עיצוב כריכה ושערים:
טקסטורה 08-9762658

תוכן העניינים

ה פתח דבר

מגניני רבותינו*

דברי תוכחה ומוסר-השכל, אודות רשעים שהפכו שירי קודש לעגבים רחמנא ליצלן (עם מבוא הערות וביאורים מאת מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א)
ט כמהר"ר יוסף צאלח זצוק"ל

דברי הפ"ץ

חכמי פעולת צדיק

בדין חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, איך הדין כשהשני גדול בתורה מן הראשון. וחקירות נוספות

כג מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

תשובות קצרות בעניינים שונים

מד מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

נישואי שתי נשים בזמנינו

מט הרה"ג נתנאל עומסי שליט"א

חיוב קריעה על פטירת גדול בדורו, וכן על שאר חיובי קריעה שלא נהגו כיום לעשותם

נה הרה"ג אורן צדוק שליט"א

חקרי הלכה

ההולך למקום שאוכלים שם חגבים, האם מותר לו לאכלם

סג הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

הגשת מאכלים ושתייה בבית הקברות לפוקדים ציון הצדיק, והמסתעף

סט הרב ישראל גברא שליט"א

מה שאמרו חז"ל הגולל ספר תורה נוטל שכר כנגד כולם, האם שייך בספרי תורה של-ספרדים

עג הרה"ג איתמר חיים הכהן שליט"א

נטילת ידיים בבית הכסא ובבית המרחץ

עט הרב ישראל מאיר חדד שליט"א

בעניין אין איסור חל על איסור

פג הרה"ג איתמר מחפוד הלוי שליט"א

פ	כשרות גרגירי הצמח קינואה בפסח הרה"ג אליהו אילן סויסה שליט"א
צ	בעניין אין איסור חל על איסור הרב ישראל מאיר עמרני שליט"א
ק	בעניין אדם המזיק בשוגג הרב אוריאל צאלח שליט"א
ק	מזונות הבנות לאחר פטירת אביהן הרב שלום צדוק שליט"א
ק	שלוש פסיעות של שליח ציבור אחר חזרת התפילה הרב יצחק צפירה שליט"א
ק	חלוקת המברכים בפרשת בחוקותי (כשהפרשיות נפרדות) בדין אין אומרים ברכה על הפורענות הרב ישראל רצאבי שליט"א
ק	יסוד ברכת הטוב והמטיב בשתיית יין וטעמיה הרב אביחי שרעבי שליט"א

חכמה ומוסר

ק	מאמר שימושה של תורה מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א
ק	יום הולדת הרב מתתיהו יודא גוטמן שליט"א
ק	(א) תרגום שיר השירים, מי חיברו. (ב) מנהג קריאתו בפסח. (ג) ביאורים וביירווי גירסאות במשנת גאון עוזנו מהרי"ץ בתרגום שיר השירים הרב דוד יהושע צדוק שליט"א

הארות והערות

ר	על תשובות מהרי"י הלוי / דרך הפסיקה בשלחן ערוך בסתם ויש אומרים הרב דוד אריה שלזינגר שליט"א
ר	בעניין עירוי מים בשבת על גושי קרח שבתוך כוס הרב יהודה בן דוד שליט"א
ר	האיסור לכהנים להתקרב לקברי צדיקים הרב אלישע חן שליט"א
ר	בעניין האיסור לעבור כנגד המתפלל / האם עליית כהן לדוכן היא בדוקא / אימתי יש לכהן להחזיר את פניו לציבור הרב אבינועם שמואל יהב שליט"א

פתח דבר

ישתבח הבורא ויתעלה היוצר נותן התורה, אשר בחר בנו מכל עם ורוממונו מכל לשון. וזיכנו להגות בתורתו הקדושה, ולשמור משמרתו מצוותיו וחוקותיו. ושם חלקנו מיושבי בית המדרש, להתענג על יינה של-תורה. ונתן בנו כח ותבונה להעמיק ולפלפל בה, לזכות לדעת סודה, ולהעלות הגיגיה עלי גליון, להוציא משפטה לאורה, כדת של-תורה:

כאשר נבוא להתבונן ברוממות הימים הללו, ומהי הרגשת השמחה והקדושה הממלאים כל לב, ראוי לנו לשים לב לדברי גאון עוזנו מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים חלק ב' סדר ערב הפסח (דף ב' עמוד ב') שכתב וז"ל, ואחר שיקבל עליו שמחת החג כראוי, ילך לבית הכנסת שש ושמת. וידע ויכיר ויתבונן בחסדיו יתברך והגמול שגמל עלינו, להיותינו בני חורין תחת רשות ומשרתיו קדושים וטהורים, ולא משועבדים תחת יד פרעה מלך מצרים. וזה שאנו אומרים בכל המועדות, זכר ליציאת מצרים. להכיר הטוב והגמול הגדול אשר גמל עלינו אלהינו, להיותינו לעם נחלה כיום הזה, ולקיים מצוותיו ותורותיו. ובהשם אדם מגמת פניו העניין הזה, לא יחטא, ותהיה יראתו על פניו עכ"ל:

הרי כי השמחה איננה רק על שאיננו משועבדים תחת יד פרעה, כי מה בצע לנו כל כך בזה השחרור הגופני, עד כדי לחוג אותו מידי שנה בשנה, ולהזכיר זאת בכל יום ויום. אלא תכלית העניין הוא שהכניסנו השי"ת תחת כנפי שכינתו, להיותינו בני חורין תחת רשותו:

ויסוד גדול השריש לנו כאן אדוננו מהרי"ץ זצוק"ל. יהודי צריך לזכור, כי איננו בן חורין המשוחרר מכל עול, ויכול לעשות ככל העולה על רוחו. אלא יהודי הוא בן חורין תחת רשות השי"ת. יהודי המקיים את מצוות התורה, אינו מיטיב בכך עם השי"ת, אלא מקיים את חובתו וייעודו כעבד ה'. הבנה זו תועיל מאד לאדם בזמני נסיון ובעיתות משבר. כי בכך שהוא מרגיש את עצמו תחת רשותו יתברך, יודע שאין דרך אחרת לפניו, ייקל עליו להמשיך ולהתמיד בעבודת ה':

דרך ה' בדקדוק ההלכה ושמירת מסורת אבות, איננה עול לנו, אלא נועם ושמחה. איננו בני חורין ליבטל ממנה, אלא זכות היא לנו, ומורשה מאבותינו ורבותינו

מצוקי ארץ קדישי עליונין נע"ג. ואמנם, בקובץ זה שנתאספו עמלי תורה, רבנים חשובים ומורי הוראה, לברר וללבן סוגיות גדולות בהלכה ובמסורת, רואים אנו את חביבות תורת האבות בעיני לומדי התורה, העמלים בה וטרודים לדעת סודה:

מורדים דרבנן נשגר לכבוד מוריננו ורבינו, עטרת ראשנו ומורה דרכנו, מרן הגאון הגדול רבי **יצחק רצאבי** שליט"א, פוסק עדת תימן, אשר עיניו הקדושות וליבו הרחום נתונים תמיד להרמת קרנה של-תורה בעדתנו, ומכוחו קאתינן. שלנו ושלכם, שלו הוא:

וכן לכלל ידידינו העושים ומעשים לכבוד התורה להוצאת קובץ דברי חפץ, ובראשם איש חיל רב פעלים לתורה ולתעודה, ידידנו הרב **שילה יגאלי** שליט"א, המוציא לאור את הקובץ במסגרת פעולותיו הכבירות במוסדות **יד מהרי"ן**, להגדיל תורה ולהאדירה, ולהשיב עטרת אבות לתפארתה, בהדרתה ובטהרתה. ואחרונים חביבים המה עמלי התורה, אשר שלחו מפירות תורתם דברי חפץ, הראויים לעלות על שלחן מלכים, מאן מלכי רבנן, למען ישוטטו בהם רבים ותרבה הדעת, ומינהון מתקלס עילאה:

ויחף רצון מלפני המקום ברוך הוא, שנזכה במהרה לביאת גואל צדק, ולבניין בית המקדש, ושם נאכל מן הזבחים ומן הפסחים, ונודה לשמו בשיר ורננים:

בברכת התורה

אביחי שרעבי

מערכת דברי חפץ

הרב ישראל רצאבי שליט"א

כולל בית יצחק, נתיבות

חלוקת המברכים בפרשת בחוקותי (כשהפרשיות נפרדות)

בדין אין אומרים ברכה על הפורענות^[8]

ענף א'

תמצית הדברים

פסוק אחד, שהרי יש שם פרשה (לפני הקללות), ואין משיירין ואין מתחילין בפרשה פחות משלושה פסוקים, מפני היוצאים ומפני הנכנסים (ופרטי דין זה מבוארים בשלחן ערוך ואחרונים סימן קל"ח):

[והיינו] שאי אפשר לומר שהעולה שלפניו יסיים פסוק אחד לפני פרשת התוכחה, והעולה לתוכחה יתחיל משם. כיון דאין משיירין בפרשה פחות משלושה פסוקים (כדאיתא במגילה כ"ב ע"א), ר"ל שלא יסיים העולה בתוך שלושה פסוקים שלפני הפרשה, כי אז יאמרו היוצאים מפני מה סיים כאן ולא השלים עד הפרשה, אין זאת כי אם מחמת שהעולה אחריו יקרא (פחות משלושה פסוקים) עד הפרשה, ויבואו לומר שמותר לקרוא בתורה פחות משלושה פסוקים]:

שנינו במסכת מגילה (דף ל"א ריש ע"א) אין מפסיקין בקללות, אלא אחד קורא את כולן. (פירוש, הקללות שבפרשת בחוקותי, אין מחלקים אותן לשני עולים, אלא אחד יקרא את כולן):

ובגמרא (שם עמוד ב') מנא הני מילי. אמר רבי חייא בר גמדה וכו'. ריש לקיש אמר, לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות. אלא היכי עביד (כשבא לקרות בקללות, שלא לברך עליהן. לשון הר"ן). תנא, כשהוא מתחיל, מתחיל בפסוק שלפניהן. וכשהוא מסיים, מסיים בפסוק שלאחריהן. אמר אביי, לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים וכו':

וייעייין שם בתוספות [וכן כתבו הר"ן ומרדכי ואגודה שם, ורבינו מנוח על הרמב"ם], דהא דנקטה הברייתא מתחיל בפסוק שלפניהן וכו', לאו דוקא

[א] מאמר זה יצא לאור באייר ה'תשע"ח במהדורה מצומצמת, ועתה נוספו בו בס"ד תיקונים רבים והערות חדשות:

הנה מנהג זה (להתחיל בפסוק ואם לא תשמעו), היה קיים בארצות אשכנז לפני מאות שנים (וכבר נתבטל ונשכח אצלם). ושם נולד הדבר מחמת מנהגם שהרב עולה שלישי כל שבת, ומאידך אינו חפץ לעלות לפרשת התוכחה (בהיפך ממנהגינו שהרב הוא הקורא את התוכחה, כמובא בש"ע המקוצר ח"ב סימן ס' סעיף ח'). וכיון שעד התוכחה יש רק אחד עשר פסוקים, השלישי היה מסיים בפסוק ואולך אתכם קוממיות (שאינו יכול לסיים לפני כן, דאין משיירין פחות משלושה פסוקים סמוך לפרשה), וממילא הרביעי היה מתחיל בפסוק ואם לא תשמעו:

ומציינו כמה גדולים שכתבו ליישב הך מנהגא בדרכים שונות. דרך א', של-צמח צדק (הקדמון) ומהר"נ כהנא מאוסטראה. דרך ב', של-אליה רבה. דרך ג', של-שואל ומשיב. (כמצויין לקמן ענף ב'):

אולם אחר המחילה מכבוד תורתם ונשיקת עפר כפות רגליהם, כפי שיראה המעיין, ויתבאר לקמן, כל היישובים דחוקים (וגם האליה רבה והשואל ומשיב גופייהו, לא התירו הדבר בשופי, אלא מפני הדוחק, יעויין לקמן ענף ו'). ונסתרים הם מדברי רבותינו הראשונים. וכן מבואר בדברי גדולי האחרונים, כגון מהריק"ש ומגן אברהם ופרי חדש והגר"א¹, שאין להתחיל

ודין זה הובא להלכה בדברי כל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, שאין מפסיקין בקללות, ושבצריך להתחיל בפסוק שלפניהן ולסיים בפסוק שלאחריהן:

ומבואר שהקורא את התוכחה לא יתחיל מפסוק ואם לא תשמעו (ויקרא כ"ו, י"ד), אלא מלפני כן. וכן הוא מנהג רוב קהילות ישראל בזמנינו. [ומתחילים מפסוק (כ"ו, י') ואכלתם ישן נושן, אעפ"י שמצד הדין סגי להתחיל מפסוק (כ"ו, י"א) ונתתי משכני בתוכם. ונתן אאמו"ר שליט"א טעם נחמד לדבר, על פי דברי רבינו האר"י ז"ל המובאים בנחל קדומים להחיד"א על פסוק זה, יעויין שם]:

ברם בקהילותינו ק"ק תימן יש מנהגים חלוקים בזה. והמנהג הידוע יותר בזמנינו, כשהפרשיות אינן מחוברות, שהעולה השלישי מסיים בפסוק ואולך אתכם קוממיות (כ"ו, י"ג), והעולה הרביעי מתחיל מפסוק ואם לא תשמעו (כ"ו, י"ד). [ויתכן שהנהיגו כך כדי שיוכל הרב לקרוא את התוכחה (כפי מנהגינו) גם אם הוא כהן או לוי, עיין לקמן ד"ה והנה מנהגינו. וכן כתב אאמו"ר שליט"א בנפלאות מתורתך]. ולכאורה מנהג זה הוא נגד דינא דגמרא:

במאמר שלפניכם ביארנו בס"ד דעת הראשונים והאחרונים בהלכה זו, ונכתוב כאן בקצרה תמצית הדברים ודעת אאמו"ר שליט"א:

[ב] לקושטא דמילתא צריך להעיר, שבדברי הפר"ח והגר"א מוכח רק דלא כאליה רבה,

ועתיקים¹³ מבואר שההתחלה היא מפסוק ואכלתם ישן נושן, וכן נהגו בכמה מקומות. [ר"ל גם בקהילותינו. ונזכר מנהג זה בתאג חזון שמעון (צאלח), ובחומש תורה קדומה במהדורא החדשה עם פירוש רש"י, ועוד]. והוסיף שם בנפלאות מתורתך, שכפי הנראה כך היה המנהג גם בבית הכנסת של-גאון עוזנו מהרי"ץ בעי"ת צנעא יעו"ש:

ומסקנת אאמו"ר שליט"א, דאעפ"י שאין לגעור בנוהגים להקל, כי יש להם על מי לסמוך (היינו על קצת אחרונים דלעיל, ודלא כמי שכתב שמנהג זה הוא "נגד דינא דגמרא ונגד דעת הפוסקים כולם"). מכל מקום צריך לתקן הדבר ולהנהיג (בלא שום צד מחלוקת חלילה) שהקורא את התוכחה יתחיל מפסוק ואכלתם ישן נושן, שכן הוא לפי שורת הדין ועיקר ההלכה, ומהיות טוב אל תיקרא רעו"י:

מפסוק ואם לא תשמעו, אלא מהפסוקים שלפניו. וכן סתמו להלכה בשתילי זיתים ומשנה ברורה וכף החיים:

ואאמו"ר שליט"א כתב על עניין זה בקצרה בשלחן ערוך המקוצר חלק ב' סימן ס' סעיף ח' ובעיני יצחק שם אות ל' יעו"ש. ושוב העמיק והרחיב בסוגיא זו בדברי התלמוד והפוסקים ראשונים ואחרונים כיד ה' הטובה עליו, בשיעוריו השבועיים (שערי יצחק ה'תשע"ה, פרשיות בחוקותי, נשא, בהעלותך, שלח), ובספרו נפלאות מתורתך פרשת בחוקותי כ"ו, י"ד (עדיין לא יצא לאור):

ובדבריו שם מבואר דאעפ"י שבזמנינו נתפשט בקהילותינו דרך כלל על פי הספרים המצויים להתחיל מפסוק ואם לא תשמעו (וכן הוא בסערת תימן דף קס"ח), מכל מקום סופרי התיגאן נחלקו בדבר, ובכמה תיגאן כת"י חשובים

ודלא כשואל ומשיב, אך אין בדבריהם סתירה לדרכו של-צמח צדק. (אולם בראשונים ושאר אחרונים מבואר שלא כדבריו):

[ג] כגון בכת"י מה"ר שלמה הסופר (מלפני כחמש מאות שנה), וכת"י הר"ר יהודה חאזי (מלפני כמאתים שנה). וכן כתב מה"ר שלמה בדיחי (בנו של-מה"ר יחיא בדיחי בעל שו"ת חן טוב וראש הישיבה הגדולה בעוב"י צנעא) בסוף ספרו עולת שלמה כת"י, ברשימת המברכים (ולא נדפסה בספרו שיצא לאור). וכן הוא בספר התרגום של-בית הכנסת מהרי"ץ העתק כת"י הסופר הר"ר לוי נגאר, ובכת"י מה"ר חיים קורח. והר"ר שמעון צאלח ז"ל אמר לאאמו"ר שליט"א, שראה כן גם בפרשה כת"י מה"ר יהודה גזפאן מח"ס מנחת יהודה עה"ת. כמצויין כל זה ויותר מזה בנפלאות מתורתך יעו"ש. [מובן שיש גם תיגאן רבים בהיפך, ולא באתי אלא להראות שגם בתימן היו חילוקי דעות ומנהגים בזה]:

[ד] והמבין יבין שאין זה נחשב שינוי ועיקרת מנהג (לאותם שהיו נוהגים להתחיל מפסוק ואם לא תשמעו), דחלוקת המברכים כפי המקובל איננה הלכה קבועה רק מנהגא

בעלמא (שאינן ראוי לשנותו ללא צורך). והעיקר הוא להקפיד על ההלכות והדינים שנאמרו בזה, כגון הא דאין מתחילין ואין משיירין פחות משלושה פסוקים סמוך לפרשה וכיו"ב: **ושמעתי באומרים לי**, הרי בבית הכנסת של-רב פלוני לא נהגו כך, ובבית מדרשו של-חכם אלמוני אין נוהגים כן:

ולא שמעתי עדנה תשובות נכוחות לגופם של-דברים, על ההוכחות הברורות והחזקות מדברי רבותינו הראשונים, ועל המפורש בדברי גדולי האחרונים, ועל כל הכתוב במאמר שלפניכם. רק טענתם בפיהם למה אצל רב פלוני לא נהגו כך, ומדוע בספר חשוב פלוני לא כתוב כן. ועיין חולין דף ו' סוף ע"ב ודף ז' ריש ע"א]:

ועל זאת אשיב כדלהלן. א. יתכן שאותם חכמים לא רצו (או לא יכלו) לשנות ממה שהיה מקובל במקומם ומן הכתוב בספרים שלפניהם, מחשש מחלוקת חס ושלום. ברם האידנא בהרבה מקומות של-בני תורה הדבר מתקבל ברצון (או בשתיקה). ב. שמא לא נחתו אותם חכמים לברר וללבן עמקה של-הלכה זו, לעיין ולהתיישב היטב בדברי הראשונים, רק סמכו על קצת אחרונים שכתבו ללמד זכות על המקילים. ג. נראה שסמכו על המנהג המקובל אצלם ועל הכתוב בספרים שלפניהם, ולא היתה בידם האפשרות לברר בספרים ישנים כתי ולראות שסופרי התיגאן נחלקו בדבר ושאינן הדבר מוסכם. (והדעת נותנת שהתפשטות המנהג נגרמה מחמת הרצון שהרב יוכל לקרוא את התוכחה גם אם הוא כהן או לוי, כנז"ל ד"ה ברם, במוסגר):

ולכאורה היה מקום לטעון על דברינו מצד אחר, דהנה אשכחן בחידושי הרמב"ן (מגילה כ"ב ע"א) גבי חלוקת המברכים בקריאת ראש חודש, שהביא שיטת הגאונים, דהלוי חוזר על פסוק ואמרת להם (כפי הידוע והמקובל, וכמו שנפסק ברמב"ם הלכות תפילה פ"ג ה"ד, ובש"ע סימן תכ"ג ס"ב). והרמב"ן שם הרעיש והפליא בתמיהות על שיטת הגאונים, ופירש הוא את הסוגיא באופן אחר יעו"ש. ואחר כל זאת סיים הרמב"ן בזה הלשון, אלא שאין ליגע במה שהונהג על פי הגאונים ז"ל, וכל שכן בזה שאין במנהג שלהם משום איסור, וכבר שנינו אל ישנה אדם מפני המחלוקת עכ"ל. (והוב"ד בביאור הלכה סימן תכ"ג). ולכאורה הכא נמי נימא שאין ליגע במה שהנהיגו הקדמונים (להתחיל מפסוק ואם לא תשמעו):

אמנם החילוק ברור, דהרמב"ן איירי במנהג שהנהיגו רבותינו הגאונים ונתפשט בכל ישראל, מה שאין כן הכא שאפילו בתימן עצמה היו בזה שינויי מנהגים (כנז"ל ד"ה ובדבריו שם) ואינו מנהג פשוט ומוסכם, וגם אין אנו יודעים מתי נתחדש המנהג ועל ידי מי, ואדרבה הדעת נוטה שנתפשט הדבר רק בשביל שיוכל הרב לעלות שלישי גם אם הוא כהן או לוי כנז"ל:

ויש להוסיף ולהדגיש, דבנדון דהרמב"ן, הנה ודאי לא נעלם מהגאונים דאפשר לחלק המברכים כהצעת הרמב"ן, אלא דלא ניחא להו בהכי. ור"ל דהרי לפי כל השיטות, בקריאת ראש חודש אנו מוכרחים להקל ולשנות מסדר הקריאה הרגיל, ומסתברא להו לגאונים (או דמשמע להו בגמרא) דהכי עדיפא למיעבד (יעויין במפרשים), וממילא

לפי המבואר בתיגאן כת"י (המצויינים בהמה (כ"ז, ט). **שישי** מתחיל **ואיש כי** בנפלאות מתורתך הנו"ל יעו"ש), **יקריש** (כ"ז, י"ד). **שביעי** מתחיל **ואם לא יגאל** (כ"ז, כ):

רלעניין מה שקבעו התחלת שביעי מ"ו, וקורא עד סוף פרשת התוכחה (כ"ו, מ"ו). **רביעי** מתחיל **וידבר וגו' איש כי יפליא נדר** (כ"ז, א'). **חמישי** מתחיל **ואם**

מפסוק ואם לא יגאל, שהוא אמצע עניין, ולא מפסוק ואם את שדה מקנתו (כ"ז, כ"ב) כמנהג שאר קהילות,

לדבריהם לאו שפיר למיעבד כחלוקת הרמב"ן. אבל בנדון דידן, הרי אין שום חשש או פקפוק בכך שהעולה השלישי יקרא גם את התוכחה, לבד ממה דעל ידי כך, אין הרב יכול לקרוא את התוכחה (כפי מנהגינו) אם הוא כהן או לוי (וגם זה רק בפרשת בחוקותי, ורק כשהפרשיות נפרדות). וממילא נראה פשוט שיש להחמיר בדבר, ובמקום הרב יעלה אחד מחשובי הקהל לקריאת התוכחה:

כל שכן שלא שייך בזה מה שכתב הרמב"ן שאין במנהג שלהם משום איסור, שהרי בנדון דידן הוא נגד דין המפורש בגמרא כפי המתבאר מדברי הראשונים (ללא חולק) וכמפורש בגדולי האחרונים (למעט קצת אחרונים). [וראה עוד ביאור הלכה סוף סימן תר"צ (ד"ה ואין לבטל שום מנהג) בעניין ביטול מנהג שיש בו צד איסור. ועיין עוד בספר דעת נוטה (תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א) הלכות ציצית סימן שע"ז]:

רלעניין חשש מחלוקת, אין הכי נמי דאין להנהיג כן באופן שיש חשש מחלוקת, וכל ערום יעשה בדעת:

ומן האמור תשובה מוצאת גם על טענה אחרת, והיא על דרך מה שכתב בעל תורה תמימה בספרו מקור ברוך (ח"ג פרק כ"ג חדש וישן סעיף ג') בשם הגאון רבי זלמן שפיטצר חתנו ותלמידו של-בעל חתם סופר, שהיו כמה גדולים שרצו להנהיג סדר קריאת התורה בראש חודש כפי שיטתו המחודשת של-הגר"א (בביאורו על הש"ע סימן תכ"ג סק"ג). "אך בזכרם כי הדברים יהיו חדשים ומופלאים, חששו פן ידון העם, כי יש ויש עוד מה לחדש, לשנות ולתקן בדת ובהלכה ובמנהגים, ומתוך כך יתרפה אצלו תוקף אמנות הקבלה והמסורת, ואפשר כי תזוז משנה ממקומה. לכן הבליגו החכמים על חפצם ורצונם, ולא הוציאו ישן מפני חדש, גם בדברים שהיה נוח ורצוי להם לחדש" וכו' יעו"ש עוד. [כמובן שישנם טעמים נוספים להשארת המנהג (בקריאת ר"ח) על כנו, ואין כאן מקומם]:

אך פשוט דשאני הכא שאין הנדון ביתרון הכשר בעלמא, אלא בקיום והעמדת עיקר דינא תלמודא על מכונו וכו' ככל האמור לעיל. בפרט שבזמננו ובמקומנו פשה הנגע ורבתה המספחת של-"מחדשים" והמסלפים למיניהם, מקרב כת "המשכילים" החכמים בעיניהם, המחבלים בכרם בית ישראל, והיה צורך גדול לסגור הדלת בעדם לבל ימצאו פתח פתוח ופרצה קוראה לגנב להרוס ולהשחית יסודי הדת כידוע:

[ואם] אינם חפצים כלל בשינוי חלוקת המברכים, אזי לכל הפחות יחזור העולה (הרביעי) לתוכחה על שלושה פסוקים אחרונים מקריאת העולה שלפניו, וימשיך בקריאת התוכחה, עיין לקמן ענף ז':

והנה מנהגינו הוא שהגדול שבציבור קורא את התוכחה. וכיון שאם הוא כהן או לוי איננו יכול לקרוא שלישי (עיין ש"ע המקוצר סימן ס' סעיף י"ג), לפיכך בכה"א יקרא אחד מחשובי הקהל את התוכחה שבפרשת בחוקותי, והגדול שבהם יקרא את התוכחה בפרשת כי תבוא, שהיא מברך ששי (גפלאות מתורתך שם):

אם אירע שהעולה השלישי סיים בפסוק ואולך אתכם קוממיות ובירך ברכה אחרונה, יחזור העולה הרביעי למפרע (שלושה פסוקים או פסוק אחד, עיין לקמן ענף ז' אות ח') וימשיך את התוכחה, אבל לכתחילה אין נכון לעשות כן, יעויין לקמן ענף ז':

עיין לאמור"ר שליט"א בשערי יצחק שלח ה'תשע"ה, שנתן לכך טעמים על דרך הסוד]:

והעיקר הוא שהעולה לתוכחה יתחיל בפסוק ואכלתם ישן נושן (ולא בפסוק ואם לא תשמעו), אבל שאר חלוקת המברכים כפי המבואר לעיל, איננה הלכה, אלא שכך סידרו בתיגאן כת"י הנז"ל, ואין ראוי לנו לשנות ממה שסידרו הם ז"ל, כן שמעתי מאמור"ר שליט"א (וע"ע ש"ע המקוצר ח"א סימן כ"ב סוף סעיף כ"ג, וח"ב סימן ס' סעיף ד'):

אמנם במקום שאין מתקבל על דעת ראשי הקהל אופן החלוקה הנז"ל מטעמים שונים (כפי ששמעתי, ונגרם על ידי זה שנשארו במנהגם הראשון להתחיל בפסוק ואם לא תשמעו), רשאים הם לחלק את המברכים באופנים אחרים כרצונם (וכפי ההלכה), והעיקר שהעולה לתוכחה לא יתחיל בפסוק ואם לא תשמעו, אלא מקודם לכן:

ענף ב'

ציונים ומראה מקומות

למקומותיהם, למצוא דברי חפץ במקורם. [ואציין כאן להלכות נוספות השייכות לסוגיין, והן. א' עיקרי הדינים המבוארים בשלחן ערוך ואחרונים סימן קל"ח. ב' ש"ע סימן רפ"ב סעיף ב' ואחרונים. ג' ש"ע סימן קל"ז סעיף ו' ואחרונים]:

בענף שלפניכם העתקתי או ציינתי לדברי רבותינו הראשונים והאחרונים העוסקים בהלכה זו, ותהיה בכך תועלת למי שיחפוץ להעמיק בדבריהם. דברי המפרשים המובאים בהמשך המאמר, ציינתיים כאן

היוצאין שסיים כל פרשת ברכות, ולא שייר בה פסוק אחד. ומשום הנכנסין נמי ליכא, שהרי הטעם דאין משיירין בפרשה פחות משלושה פסוקים, אינו כי אם מפני היוצאין, שיהו סבורין שלא יקרא לשני כי אם אותם שנים פסוקים ששייר מן הפרשה, אבל מפני הנכנסין ליכא, שהרי רואין שקוראין לו גם מפרשה השנית. [ומוכח מדבריו שהעולה הקודם קורא עד סוף פרשת הברכות, והעולה לתוכחה חוזר פסוק אחד למפרע]. נימוקי יוסף (שם ד"ה בפסוק שלפניהן) הביא דברי ר"י מלוניל בשמו:

רמב"ם הלכות תפילה פרק י"ג הלכה ד'. כסף משנה שם, וכתב ה"ר מנוח לאו דוקא פסוק אחד לפנייהן וכו'. וע"ע מעשה רוקח על הרמב"ם שם, דהרמב"ם לישנא דגמרא נקט, ולא דוקא פסוק אחד וכו'. וע"ע אמת ליעקב (להג"ר יעקב קמיניצקי) על מסכת מגילה דף ל"א ע"ב, תוספות ד"ה מתחיל, מה שפירש בדעת הרמב"ם:

[ע"ע] בניהו על הגמרא במגילה דף ל"א ד"ה אלא היכי עביד]:

טור ובית יוסף סימן תכ"ח (ו'), קללות שבתורת כהנים וכו'. שלחן ערוך שם סעיף ו'. (ועיין לקמן ענף ד' סוף אות א' במוסגר):

תנן במגילה (דף ל"א ריש ע"א) אין מפסיקין בקללות (שבפרשת בחוקותי), אלא אחד קורא את כולן. ובגמרא (שם ע"ב) מנא הני מילי. אמר רבי חייא בר גמדא וכו'. ריש לקיש אמר, לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות. אלא היכי עביד (כשבא לקרות בקללות, שלא לברך עליהן. לשון הר"ן). תנא, כשהוא מתחיל, מתחיל בפסוק שלפניהן. וכשהוא מסיים, מסיים בפסוק שלאחריהן. אמר אביי, לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל בקללות שבמשנה תורה פוסק. מאי טעמא וכו', עד לוי בר בוטי:

תוספות ד"ה מתחיל בפסוק שלפניהן. לאו דוקא פסוק, דהא יש פרשה, ואין מתחילין ומשיירין בפחות משלושה פסוקים. ר"ן על הרי"ף (פרק ג', סימן אלף ק"ה), דאמר קרא מוסר י"י וכו', עד שיהו קורין. מרדכי (אמצע סימן תתל"א), ותניא כשהוא מתחיל וכו', עד ובדוחק התיירו לו דלא אפשר^י. אגודה (מגילה סימן נ"א), תנא מתחיל מפסוק שלפניהן. לאו דוקא פסוק, אלא שלושה פסוקים. וכשהוא מסיים וכו':

רבינו יהונתן מלוניל (מגילה ל"א ע"ב), הקורא מתחיל בפסוק שלפניהן. נראה דדי לו בפסוק אחד, דהא ליכא משום היוצאין והנכנסין. שהרי ראו

[ה] בעניין מה שכתב שם המרדכי שאין נכון לעולה לתורה לחזור ולקרוא את הפסוקים שקרא העולה שלפניו, עיין שלחן ערוך סימן רפ"ב סעיף ב', וסימן קל"ז סעיף ו' ומשנ"ב שם ס"ק י"ט ושעה"צ אות כ"ח, וש"ע המקוצר סימן ס' בעיני יצחק אות נ"ט:

בירך ישראל בעשרים ושתים וכו', וקיללן בשמונה, מואם בחוקותי תמאסו, עד ואת חוקותי געלה נפשם. ועיין לקמן ענף ד' אות ד']. ולפי זה מותר להתחיל מהפסוק (הראשון) ואם לא תשמעו. ומסיק שטוב להחמיר, ומכל מקום הנוהגים להקל אין למחות בידם וכו' יעו"ש:

שו"ת שואל ומשיב תניינא חלק א' סימן מ"ח¹¹. יעו"ש שהקשה על הצמח

צדק, ואחר כך כתב דנראה לו דהעיקר כהצמח צדק ולא מטעמו. וביאר דההלכה שמתחיל בפסוק שלפניהן ומסיים בפסוק שלאחריהן, היא רק בזמן המשנה שלא היו כל העולים מברכים על התורה, אלא הפותח מברך לפניה והחותם מברך לאחריה (עיי' מגילה כ"א סוף ע"ב), ומכל מקום על הקללות היו מברכים לפניהן ולאחריהן (כדאיתא בירושלמי מגילה פ"ג ה"ז, ובמסכת סופרים פי"ב ה"ג), ולפי-כך אינו בדין שיהיה קובע ברכה לעצמו על הפורענות דוקא, אלא מתחיל בפסוק שלפניהן ומסיים בפסוק שלאחריהן. אבל האידנא שכולם מברכים על התורה, חלילה לומר שלא לברך על הקללות. וכיון דאי אפשר בעניין אחר (ר"ל לפי מנהגם שהרב עולה כל שבת שלישי, אי אפשר בעניין אחר יעו"ש) וכו':

ובסוף דבריו שם כתב שיכול העולה השלישי לסיים עד התוכחה (ר"ל עד ואולך אתכם קוממיות), ואחר

שו"ת צמח צדק (הקדמון) סימן נ"ו¹². ובתוך דבריו שם כתב, דמה שהוא מתחיל ואם לא תשמעו וגו', לא מיקרי מתחיל בקללות, כיון שבפסוק זה עצמו לא נזכר קללה. ולא מיקרי התחלה בקללה אלא מפסוק אף אני אעשה זאת לכם וגו' ואילך ע"כ. וכ"כ בשו"ת רבי נתן כהנא מאוסטראה (נדפס בשם דברי רננה) סימן נ':

מגן אברהם סימן תכ"ח ריש סק"ח, יעו"ש שכתב שהצמח צדק נדחק ליישב המנהג, ושמכל מקום נראה שיתחיל שלושה פסוקים שלפניהן וכו' יעו"ש ובמחצית השקל:

עייין עוד ערך לחם למהריק"ש שם ד"ה בפסוק (דמתחיל בשלושה פסוקים שלפניהן). ופרי חדש ד"ה ומתחילין בפסוק שלפניהן (הביא דברי התוספות והב"י בשם רבינו מנוח, דפסוק אחד לאו דוקא). וביאור הגר"א סק"ט (בשם תוספות דמתחיל בפסוקים שלפניהן). ושתילי זיתים ס"ק י"ח (דמתחיל שלושה פסוקים לפניהן):

אליה רבה ס"ק י"ג (ונפלו שם כמה טעיות דפוס, ובאליה זוטא שם נדפס כהוגן). יעו"ש מה שהקשה על הצמח צדק, ואחר כך כתב להוכיח מגמרא בבא בתרא דף ח"פ סוף ע"ב, שהקללות מתחילות מהפסוק (השני) ואם בחוקותי תמאסו. [וזה לשון הגמרא שם, הקב"ה

[1] ומה שכתוב שם דלא קאי אכל פרשה וכו', הוא ט"ס, וצ"ל אלא קאי וכו':

[2] ומה שציין שם לקידושין דף ס"ב, הוא ט"ס, וצ"ל דף ס"א ע"ב:

השלחן סימן תכ"ח סעיף ו'. משנה ברורה שם ס"ק ט"ז י"ז, וסימן קל"ז ס"ק י"ט. כף החיים סימן תכ"ח ס"ק ל"ג:
ש"ע המקוצר חלק ב' סימן ס' סעיף ח', ועיני יצחק שם אות ל'. שערי יצחק (שיעורי אאמ"ר שליט"א) ה'תשע"ה פרשיות בחוקותי, נשא, שלח. נפלאות מתורתך פרשת בחוקותי כ"ו, י"ד (לעת עתה עדיין לא יצא לאור):

כך העולה הרביעי יחזור פסוק אחד למפרע וכו' יעו"ש, ואכמ"ל. (ועיין בדברי הר"י מלוניל הנז"ל, ולקמן ענף ז' אותיות ה' ו' והערה י"ג. ובמה שכתב האמת ליעקב בדעת הרמב"ם, הובאו דבריו לקמן ענף ח' אות ד' יעו"ש):
פרי מגדים באשל אברהם סימן תכ"ח סק"ח. שערי אפרים שער ז' סעיף כ"ג, ופתחי שערים שם ס"ק ט"ז. ערוך

ענף ג'

הערות בדברי הצמח צדק

ג. באליה רבה ושו"ת שואל ומשיב הקשו עליו מגמרא בבא בתרא דף ח"פ ע"ב (הובאה לקמן ענף ד' אות ד'), דמוכח התם שהפסוק (השני בפרשה) ואם בחוקותי תמאסו הוא מכלל הקללות. וכן הקשה בשו"ת הר הכרמל סוף סימן י"ב:
ד. בדברי רבותינו הראשונים מוכח להדיא שאין להתחיל מפסוק ואם לא תשמעו. דהנה אעפ"י שדברי התוספות והמרדכי ניתן לפרשם גם אליבא דהצמח צדק (ולדחוק שכוונתם לומר שאין להתחיל מפסוק ואם בחוקותי תמאסו שהוא פסוק אחד לפני פסוק אף אני, אלא יתחיל מפסוק ואם לא תשמעו שהוא שני פסוקים לפני פסוק אף אני):

הבאנו לעיל (ענף ב' ד"ה שו"ת צמח צדק, יעו"ש) את דברי הצמח צדק ליישב מנהג המקילין להתחיל מפסוק ואם לא תשמעו, מטעם שהקללות מתחילות רק מהפסוק (השלישי בפרשה) אף אני אעשה וגו'. ויש להעיר על זה כדלהלן:

א. עיין מגן אברהם, שהצמח צדק נדחק ליישב המנהג, וכן כתב השואל ומשיב שהדבר דחוק. והיינו דודאי מסתברא שהקללות מתחילות מפסוק ואם לא תשמעו, שהרי כאן הוא תחילת העניין, וכבר בפסוק הראשון (ואם לא תשמעו) מובן שהתורה באה לומר שאם לא ישמעו יבוא עליהם כך וכך, והכל הוא דבר אחד:

מכל מקום בדברי האגודה מפורש שצריך להתחיל שלושה פסוקים לפני הקללות. וברור שטעמו משום

ב. עיין עוד בשואל ומשיב, דאדרבה עיקר הקללה הוא מה שלא שמענו דבר ה' וכו':

שלא יתחיל מפסוק אף אני שהוא השלישי בפרשה, אלא מפסוק ואם לא תשמעו שהוא הראשון בפרשה. לפי שאין זה במשמעות לשון הר"ן]:

ובן בדברי הר"י מלוניל (ונימוקי יוסף שהביאם) מבואר להדיא שהקללות מתחילות מפסוק ואם לא תשמעו, יעו"ש שיטתם שהשלישי קורא עד סוף פרשת הברכות (דהיינו עד ואולך אתכם קוממיות), והרביעי חוזר פסוק אחד למפרע וממשיך ואם לא תשמעו:

ואין לדחות ולומר שבדברי הראשונים לא נאמרו כלפי התוכחה שבפרשת בחוקותי אלא כלפי התוכחה שבפרשת כי תבוא, ששם מודה הצמח צדק שהקללות מתחילות בפסוק הראשון בפרשה (כיון שבפסוק הראשון עצמו כתוב ובאו עליך כל הקללות וגו'):

אין לומר כן כלל, דהרי הראשונים באים לפרש דברי הגמרא, ובגמרא שם מפורש בסמוך שלא נאמר דין זה אלא בקללות שבתורת כהנים (בפרשת בחוקותי), ולא בקללות שבמשנה תורה (בפרשת כי תבוא)¹³¹:

שהקללות מתחילות מפסוק ואם לא תשמעו, וכיון שיש שם פרשה, ואין משיירין בפרשה פחות משלושה פסוקים, לפי-כך צריך להתחיל שלושה פסוקים לפניהן. (מה שאין כן להצמח צדק שהקללות מתחילות בפסוק אף אני וגו', מקדימים רק שני פסוקים ומתחילים בפסוק ואם לא תשמעו):

ובפשטות ודאי זו היא גם כן כוונת התוספות והמרדכי¹³², וכמו שהבין המגן אברהם (סימן תכ"ח ריש סק"ח) ושאר אחרונים בדבריהם:

ובן מפורש בדברי הר"ן וז"ל, כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהן וכו'. לאו דוקא (פסוק אחד), דהא אין מתחילין וכו', ולא אמר אלא שלפניהן מתחיל לקרות, ואחריהן ג"כ כשמסיים, ומיהו ודאי שלושה פסוקים בעינין עכ"ל. והרי לדברי הצמח צדק סגי בשני פסוקים:

ואין לדחוק ולומר דמה שכתב הר"ן דבעינין שלושה פסוקים, ר"ל דבעינין לקיים את הדין וההלכה שלא יתחיל ולא ישייר פחות משלושה פסוקים סמוך לפרשה, אבל למעשה סגי הכא בהקדמת שני פסוקים, וכדברי הצמח צדק

[ח] ועיין להרב חיד"א בשם הגדולים מערכת ספרים מערכת אל"ף אות ט"ז, שנמצאים בספר אגודה פסקי דינים מהתוספות ומרדכי, ולפעמים ימצא המעיין איזה גילוי וילמד להכריע מדבריו פירוש התוספות והמרדכי והרא"ש וכו', יעויין שם עוד בדבריו היקרים והנעימים ותרו"ץ:

[ט] אלא שכבר נהגו כן גם בקללות שבמשנה תורה, כדאיתא ברמב"ם הלכות תפילה פרק י"ג הלכה ז', ובשלחן ערוך סימן תכ"ח סעיף ו':

ענף ד'

הערות בדברי האליה רבה

[ויעל] מה שכתב שם האליה רבה, והיינו מה שכתבו תוספות אין מתחילין ואין מסיימין וכו', פירוש בסוף פרשה ע"כ. הנה לשון התוספות לפנינו הוא, ואין מתחילין ומשיירין בפחות משלושה פסוקים ע"כ. ואין משיירין, היינו שלא יברך ברכה אחרונה אם נשאר פחות משלושה פסוקים מכאן עד הפרשה הבאה (כדאיתא במגילה כ"ב ע"א, ובשלחן ערוך סימן קל"ח), וזה שייך גם בפסוקים שלפני הקללות, שלא יסיים העולה שלפניו פחות משלושה פסוקים לפני פרשת ואם לא תשמעו. ומה שכתבו התוספות ואין מתחילין¹, אין לו שייכות לסוגיין, ונראה שהוא דרך אגב, ועל פי לשון הגמרא (מגילה כ"ב ע"א) כשם שאין מתחילין בפרשה פחות משלושה פסוקים, כך אין משיירין בפרשה פחות משלושה פסוקים]:

[ומנה] שכתב שם הא"ר, שבדפוסים ישנים של-שלחן ערוך הנוסח הוא מתחיל בפסוק שלפניהן ומסיים בפסוקים שלאחריהן. וזה חיזוק לדבריו יעו"ש. הנה גם אם נאמר שנוסחא זו נכונה, ודלא כמהריק"ש [והמגיהים בדפוסים המאוחרים] שהגיהו דצ"ל מתחיל

והנה בדברי האליה רבה מצאנו יישוב אחר לאותם הנוהגים להתחיל בפסוק ואם לא תשמעו, והוא על פי מה שכתב שם להוכיח מגמרא בבא בתרא שהקללות מתחילות רק מהפסוק (השני בפרשה) ואם בחוקותי תמאסו, כמצויין לעיל ענף ב' ד"ה אליה רבה יעו"ש. ויש להעיר על זה כדלהלן:

א. קשה עליו מהתוספות שכתבו דפסוק אחד (שאמרה הברייתא מתחיל בפסוק שלפניהן) הוא לאו דוקא, והרי לדבריו הוא בדוקא. וכבר הרגיש בזה האליה רבה גופיה, וכתב שלדבריו מתורצת קושיית תוספות:

ואחר כך כתב האליה רבה, דאפשר דגם תוספות סוברים כוותיה. ומה שכתבו דלאו דוקא, קאי אסיפא דמסיים בפסוק שלאחריהן יעו"ש:

וקשיא לי דהרי דיבור המתחיל בתוספות הוא מתחיל בפסוק שלפניהן, ועל זה כתבו תוספות לאו דוקא פסוק. וכן הבינו גדולי האחרונים בדברי התוספות (כגון מגן אברהם ופרי חדש והגר"א הנז"ל ענף ב'):

[1] והיינו שלא יסיים העולה לתורה פסוק אחד או שני פסוקים אחר הפרשה, דאם כן יתחיל העולה שאחרי פסוק אחד או שנים אחר הפרשה, ויאמרו הנכנסים בין גוברא לגוברא שהעולה שלפניו קרא פחות משלושה פסוקים. (כמבואר בגמרא מגילה כ"ב ע"א, וכמובא בש"ע סימן קל"ח ובמשנ"ב שם סק"ב):

מקום דרך כלל שני הפסוקים מדברים בעניין אחד:

[והנה אי נימא דהקללות והעונשין הקשים לא נאמרו אלא דוקא באופן שמואסים וגועלים במצוות. אבל אם אין מקיימין התורה מחמת עצלות והתרשלות, לא נאמרו על כך העונשין החמורים הכתובים בפרשה. אם אמת הדבר, יש לומר דזהו טעמו של-אליה רבה, שהקללות מתחילות בפסוק השני דכתיב ביה ואם בחוקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם, ולא בפסוק הראשון דכתיב ביה ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה ודו"ק. ועיין בספר טעמא דקרא (ה'תשע"ג) להגר"ח קניבסקי שליט"א על פסוק ואם בחוקתי תמאסו. (הוסיף כאן ידידי הרה"ג אהרן חלא שליט"א, דהנה איתא בברכות דף ל"ה ע"ב בדברי רבי שמעון בן יוחאי, דקרא דואספת דגנך מיירי בזמן שאין ישראל עושין רצונו של-מקום. והקשה מהרש"א שם דהא מפורש ביה והיה אם שמוע תשמעו וגו' ועלה קאי ואספת דגנך. ותירץ דודאי איירי קרא בעושין רצונו של-מקום, אלא שאין עושין כל כך, דאינם צדיקים גמורים, וכמו שפירשו התוספות וכו' יעו"ש. ודון מינה ואוקי באתרין, דכמו דהתם כתיב והיה אם שמוע תשמעו, ופירושו דשומעים בקול ה', אך אין שומעים כל כך ואינם צדיקים גמורים, הכא נמי נימא (אם ניתן להקיש הדברים) דהא דכתיב ואם לא תשמעו, אין הכוונה שאינם שומעים כלל, דקצת מיהא

בפסוקים, אף על פי כן אין מכאן ראייה לאליה רבה, כיון שאפשר לפרש לשון זה באופנים אחרים, עיין לקמן ענף ח' אותיות ג' ד' ה' ודו"ק. ומלבד זאת, הנה מרן עצמו בבית יוסף העלה את דברי רבינו מנוח דפסוק אחד לאו דוקא, ומשמע דקאי נמי על פסוק שלפניהן (דלא כהא"ר). ועוד, דבכסף משנה הביא מרן את דברי רבינו מנוח בלשון לאו דוקא פסוק אחד לפנין. ומוכח להדיא דלא כאליה רבה:]

ב. בדברי רבותינו הראשונים הלא המה הר"ן והאגודה והר"י מלוניל והנימוקי יוסף מוכח להדיא דלא כאליה רבה, עיין לעיל ענף ג' אות ד', ואין צורך לכפול הדברים:

ובן המרדכי ורבינו מנוח (על הרמב"ם) שכתבו דפסוק אחד לאו דוקא, נראה מדבריהם דקאי נמי על הפסוק שלפני הקללות (ולא רק על הפסוק שאחר הקללות), דלא סגי בהקדמת פסוק אחד, ודלא כהא"ר:

ובן מוכח בכסף משנה בהבנת דברי רבינו מנוח, שהכסף משנה העלה דבריו בלשון לאו דוקא פסוק אחד לפנין (כמובא לעיל סוף אות א' במוסגר):

ג. גם מצד הסברא קשים דברי האליה רבה שהקללות מתחילות רק מהפסוק השני (ואם בחוקתי תמאסו). דאמנם אעפ"י שבפסוק השני כתוב לשון קשה ועבירות חמורות יותר מן הפסוק הראשון דואם לא תשמעו (יעו"ש ברש"י), מכל

הראשון (ואם לא תשמעו) מתחיל באות ו' וא"ו:

וכן היא הגירסא בתנא דבי אליהו רבה פרק י"ח, וכשקיללן מן וי"ו עד מי"ם, ואם לא תשמעו עד געלה נפשם. וכן מפורש ברבינו גרשום על הגמרא בבבא בתרא שם וז"ל, וקיללן בשמונה אותיות, ואם לא תשמעו וכו' (שערי יצחק):

עוד נראה לענ"ד, דאפילו נימא דהא דאמרין (בגמרא ב"ב כפי הנוסח שלפנינו) וקיללן בשמונה מואם בחוקותי תמאסו, דבדוקא נקטה הגמרא פסוק זה, דמאיזה טעם החשבון מתחיל מפסוק זה. מכל מקום לעניין הדין שאין אומרים ברכה על הפורענות, חשיב התחלה כבר מהפסוק הראשון דואם לא תשמעו:

וע"ע בשואל ומשיב, דמוכח מדבריו להדיא, דמחד גיסא הוא מסכים עם הא"ר שמהגמרא ב"ב מוכח שפסוק ואם בחוקותי תמאסו הוא מכלל הקללות ודלא כהצמח צדק, ומאידך גיסא מוכח בדבריו שם שהקללות מתחילות מפסוק ואם לא תשמעו, יעו"ש שטרח למצוא ישוב לנוהגים להתחיל מפסוק זה:

שומעים, ואינם רשעים גמורים. ולפי זה יש מקום להסתפק ולומר דפסוק זה לא נחשב מעיקר הקללות. אך כל זה דוחק וכדלקמן). ומכל מקום אכתי הדבר דחוק, וכן עיין בספר טעמא דקרא בסוף דבריו שם. ועוד, שמבואר ברש"י שהכתוב מונה בשני הפסוקים הנז"ל שבע עבירות שגוררות זו את זו. דלפי זה מסתבר שהקללות מתחילות בפסוק הראשון ודר"ק]:

ד. ועל הראיה שהביא אליה רבה מבבא בתרא דף ח"פ ע"ב, דאיתא התם וקיללן בשמונה (אותיות), מואם בחוקותי תמאסו, עד ואת חוקותי געלה נפשם (מוי"ו ועד מי"ם שמונה אותיות. רשב"ם). דמשמע שהקללות מתחילות בפסוק (השני בפרשה) ואם בחוקותי תמאסו:

יש לדחות דנקט ואם בחוקותי תמאסו, אגב הלשון ברישא שבירכך בעשרים ושתים אותיות מאם בחוקותי תלכו (שערי יצחק). או כמו שכתב הא"ר גופיה, שהוא אגב הלשון בסיפא ואת חוקותי געלה נפשם (אלא שלדבריו דוחק לומר כן). דהא ליכא נפקותא בהכי, דגם הפסוק

ענף ה'

הערה בדברי השואל ומשיב

יעיין לעיל (ענף ב' ד"ה שו"ת שואל ומשיב) בדברי השואל ומשיב, דהאידינא שכל העולים לתורה מברכים לפניה ולאחריה, מברכים גם על הקללות:

עכ"ל. ור"ל דהאידינא שאין שייך הטעם (לדעתו), הגם שלא נשתנה עיקר הדין, מכל מקום קיל טפי לעניין היכא דלא אפשר. [אך בפשטות נראה לענ"ד דמה שלא היקל השואל ומשיב אלא היכא דאי אפשר, היינו משום דחשש לסמוך על חידושו שלא נאמרה הלכה זו אלא בזמן המשנה]:

והנה יש להעיר על הביאור הנז"ל, כאשר יבין המעיין מעצמו. ועל כל פנים עיקר דברי השואל ומשיב מחודשים מאד, וגם לא מצינו בפוסקים ראשונים ואחרונים שום רמז לכך דהאידינא יש קולא בדין זה, אדרבה נראה להדיא מדבריהם שהיא הלכה פסוקה וחובה גמורה:

וגם לפי דברי השואל ומשיב גופיה (ולפי הביאור הנז"ל), אין להקל אלא היכא דאי אפשר בעניין אחר (כלשון השואל ומשיב, והיינו לפי מנהגם שהרב עולה שלישי יעו"ש). אך לדידן דאי אפשר ואפשר לקיים ההלכה כתקנה, ולהתחיל את העלייה לתוכחה מפסוק ואכלתם ישן נושן. ועיין עוד לקמן ענף ו' אותיות א' ב':

ודבריו תמוהים מאד, דאם כן למה העלו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש וטור ושלחן ערוך וכל הפוסקים קמאי ובתראי את הדין דמתחיל בפסו' שלפניהן וכו', הרי לדבריו לא נהג דין זה אלא בזמן המשנה (דהפוח היה מברך לפניה והחותם היה מברך לאחריה, כדאייתא במגילה דף כ"א סוף ע"ב):

וגם הרה"ג ישראל ארצי שליט"א אמר לי, דלחומר הקושיא צריך לומר דודאי מודה השואל ומשיב שגם האידינא (שכל העולים לתורה מברכים לפניה ולאחריה) נהג הדין שהעולה לתוכחה יתחיל בפסו' שלפניהן. דאף על פי שבטל הטעם (לדבריו), הלכה לא זזה ממקומה. ולפיכך כל הפוסקים העלו דבר זה בתורת הלכה פסוקה וחיוב על פי דין. אלא דסובר השואל ומשיב, דכיון דהאידינא לא שייך הטעם (לשיטתו), ממילא יש מקום להקל היכא דאי אפשר. וכלשון השואל ומשיב, אבל האידינא דכולן מברכין (על התורה לפניה ולאחריה), חלילה לומר דלא נברך על הקללות וכו'. **וביזן שאי אפשר בעניין אחר** וכו', ואתו לאינצויי וכו', ועל כן לפענ"ד מאן דעביד כצמח צדק (להתחיל בפסוק ואם לא תשמעו) לא משתבש

ענף ו'

הערות נוספות בדברי האחרונים הנז"ל

א. הנה מה שטרחו כמה אחרונים למצוא סמך לנוהגים להתחיל מפסוק ואם לא תשמעו, הוא מפני הדוחק לפי מנהגם שהרב עולה לתורה כל שבת שלישי,

גופיה לא סמך על ההיתר שכתב שם לעיל, אלא הציע לחזור למפרע:

ג. ואמו"ר שליט"א (שערי יצחק ה'תשע"ה בחוקותי) הקשה על הצמח צדק והאליה רבה, דאי נימא דהקללות מתחילות רק מהפסוק (השלישי בפרשה) אף אני וגו' כדברי הצמח צדק, או מהפסוק (השני בפרשה) ואם בחוקותי תמאסו כדברי האליה רבה, מה הוצרכה הגמרא לומר אלא היכי עביד, תנא כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהן. הרי גם בלא הדין דאין מברכין על הפורענות, נמי אי אפשר להתחיל מהפסוקים הנו"ל, כיון שהם בתוך שלושה פסוקים מתחילת הפרשה:

[והנה] היא קושיא אלימתא, ומכל מקום שערי תירוצים לא ננעלו, ונראה ליישב דבריהם בחמשה אופנים כדלהלן.
א. הצמח צדק גופיה כתב דדברי הגמרא אלא היכי עביד וכו', קאי אשאר פרשיות שבתורה המדברות בפורענות יעו"ש. אמנם כבר תמהו עליו האליה רבה והשואל ומשיב יעו"ש. **ב.** באופן אחר יש לתרץ, דאמנם זה פשיטא (אליבא דהצ"צ והא"ר) שאינו יכול להתחיל מהקללות, כיון שהן בתוך שלושה פסוקים הסמוכים לפרשה (לשיטתם). אלא החידוש בגמרא הוא לקולא, כלומר שאין צריך להוסיף עניין שלבניא, אלא

ומאידיך אינו חפץ לעלות לתוכחה, ואם יעלה בשבת זו רביעי, לא יהיה זה מכבודו ומכבוד הציבור (צמח צדק, יעו"ש עוד כי קיצרתי). ויש שחששו שאם יעלה רביעי במקום שלישי שעולה כל שבת, נראה כמואס בתוכחה חס ושלום (עיין פרי מגדים באשל אברהם סימן תכ"ח סק"ח). ויש שכתבו דאיכא למיחש לאינצויי (עיין שואל ומשיב):

ומחמת כן נולד המנהג (בקהילות אשכנז בדורות הקודמים) שהרב עולה שלישי, והרביעי מתחיל מפסוק ואם לא תשמעו, והוצרכו כמה אחרונים ללמד זכות על המנהג:

אבל לדין לא שייך כל זה, ואין סיבה להתחיל דוקא בפסוק ואם לא תשמעו. (ועיין לעיל סוף ענף א' ד"ה והנה מנהגינו):

ב. ועיין עוד באליה רבה גופיה דמסיק שטוב להחמיר, אלא שאין למחות במקילין יעו"ש:

וכן בשואל ומשיב בתוך דבריו שם כתב דכיון דאי אפשר בעניין אחר (ר"ל לפי מנהגם שהרב עולה כל שבת שלישי יעו"ש), לפיכך יש לסמוך להקל. הא בלאו הכי, אף הוא לא היה מיקל:

ועיין עוד בשואל ומשיב שם (ד"ה והנה בשנת תרי"א), דנראה קצת דאיהו

[יא] והנה בקרית ספר להרב המאירי מאמר ה' סוף חלק ב' (נדפס בירושלם ה'תשט"ז, דף צ"ו) נמצא כתוב שמתחיל בפרשה שלפניה ומסיים בפרשה שלאחריה ע"כ. ברם אינו אלא טעות המדפיס, כי בדפוסים הישנים (שהם המקור של-דפוס החדש, כפי שכתב המו"ל בסוף המבוא) כתוב מתחיל ב' שלפניהן ומסיים ב' שלאחריהן. ושגה המדפיס

ולפי-כך פירש הר"ן מצד העולה השני (לקללות) שמברך ברכה ראשונה על הקללות. ורק אחר כך דאמרה הגמרא אלא היכי עביד, תנא כשהוא מתחיל וכו' וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריה, נתחדש שגם ברכה אחרונה אין לומר על הפורענות ודו"ק. (והשתא דאתית להכי דמשום הסיום נקט לה, תו אין צורך לומר דהחידוש הוא בדין ברכה אחרונה, להשמיענו שגם אותה אין אומרים על הפורענות. דבלאו הכי נמי יש ליישב, דהא בסוף הקללות (ואת חוקותי געלה נפשם) יש שלושה פסוקים עד הפרשה, ונמצא דלולא הדין דאין אומרים ברכה על הפורענות, היה אפשר לסיים מיד לאחר הקללות. הערת ידידי הרה"ג אהרן חלא שליט"א). ה. עוד יש ליישב דהגמרא באה לומר דאם אירע שהעולה הקודם טעה ובירך ברכה אחרונה בתוך שלושה פסוקים אחרי הפרשה (שסיים לפני פסוק אף אני אליבא דהצ"צ, או לפני פסוק ואם בחוקותי תמאסו אליבא דהא"ר). אעפ"י דמצד הדין דאין מתחילין וכו', בדיעבד אין העולה אחריו צריך לחזור למפרע (כדאיתא במשנה ברורה סימן קל"ח ס"ק ג'). ויש חולקים, עיין הלכה ברורה סימן קל"ח סעיף ח' ובציונים שם אות י"ז), מכל מקום מצד הדין שאין אומרים ברכה על הפורענות צריך לחזור פסוק אחד למפרע, ודו"ק]:

סגי בהוספת פסוק אחד (להא"ר), או שני פסוקים (להצ"צ), כדי שלא יחשב מברך על הפורענות, עיין בספר בניהו על הגמרא במגילה שם. ג. באופן דומה יש לתרץ, שהחידוש הוא דלא בעינן שיוסיף שלושה פסוקים לפני הקללות. דהוה אמינא דכיון דקיימא לן דהקורא בתורה לא יפחות משלושה פסוקים, אם כן אולי יצטרך להוסיף שלושה פסוקים, דהברכה קאי על שלושה פסוקים לכל הפחות, קמ"ל, עיין שו"ת מהר"נ כהנא מאוסטראה סימן נ'. ד. בדרך אחרת יש לומר, שהגמרא באה ללמדנו שגם ברכה אחרונה אין לומר על הפורענות. והתעוררתי לזה מחמת דברי הר"ן גבי הא דאמר ריש לקיש שאין מפסיקין בקללות (פירוש אין מחלקים את הקללות לשני עולים), לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות. ופירש הר"ן וז"ל, ואילו היה מפסיק, היה אותו שבא לקרות חייב לברך על הקללות עכ"ל. ונראה מלשונו דקאי על העולה השני שיברך על הקללות. וקשה דתיפוק ליה שעל ידי ההפסקה בקללות, יצטרך העולה הראשון לברך ברכה אחרונה על הקללות. (אחר זמן ראיתי בשו"ת הר הכרמל סימן י"ב, אריכות בדברי הר"ן הנז"ל יעו"ש). ומחמת קושיא זו, עלה בדעתי לומר דכשאמר ריש לקיש אין אומרים ברכה על הפורענות, היה פשוט לגמרא שזה קאי לכל הפחות על ברכה ראשונה,

להשלים המילה בפ' שלא כהוגן, וכתב בפרשה במקום בפסוק. (וכנראה שמחמת טעות זו, נמשך להדפיס שלפניה שלאחריה, במקום שלפניהן שלאחריהן). וכן בבית הבחירה להמאירי במגילה דף ל"א ריש ע"א איתא מתחיל בפסוק שלפניהן:

ענף ז'

בדבר הנוהגים שהקורא את התוכחה חוזר למפרע

א. עיין משנה ברורה סימן קל"ז ס"ק י"ט, אברהם סימן תכ"ח סק"ח), שבמקום שאין מנהג, יש לומר שהרביעי יתחיל שלושה פסוקים למפרע:

אך המעייין שם יראה שזה דוקא לפי מנהגם שהרב כל שבת עולה שלישי,

ואם בשבת זו יעלה רביעי נראה כמואס חס ושלוש בתוכחה, ולכן כתב שהרב יעלה שלישי, והרביעי יחזור למפרע (אך עיין לקמן אות ג' בשם ערוך השלחן):

ועל כל פנים המשנה ברורה סבירא ליה (גם לפי מנהגם שהרב רגיל לעלות שלישי) דלא כהפרי מגדים וכנו"ל אות א' ד"ה אולם:

ג. וטעם נוסף שלא לנהוג כן (לחזור למפרע), מבואר בספר ערוך השלחן (סימן תכ"ח סעיף ו') וז"ל, אבל לא יקרא שלישי עד התוכחה, והרביעי יחזור ויתחיל מפרשה שקרא השלישי, דזהו עלבון התורה וחלילה לעשות כן עכ"ל:

ונראה כוונתו דבכה"ג שעושים כן מחמת שאין השלישי רוצה לקרוא את התוכחה, נראה כמואס במוסר ה', והוי בזיון התורה חס ושלוש:

[ונראה] דדברי ערוך השלחן אמורים דוקא כלפי מה שכתב המגן אברהם שיתחיל שלושה פסוקים למפרע,

שיש נוהגין בפרשת בחוקותי, שהעולה (הרביעי) לתוכחה מתחיל שלושה פסוקים קודם, כדי להתחיל בדבר טוב, אף שכבר קרא השלישי אותם הפסוקים עכ"ד:

אולם בסימן תכ"ח ס"ק י"ז, לאחר שהביא המשנ"ב מנהג זה, כתב וזה לשונו, אך נכון הדבר שהרב ימחל על כבודו, ויעלה לרביעי באותו שבת ע"כ. (ר"ל שהעולה השלישי ימשיך את כל התוכחה, ואחריו יעלה הרב רביעי. וזהו לפי מנהגם שהרב עולה שלישי כל שבת, ומאידך אינו חפץ לעלות לתוכחה^[1]).

וטעמו משום דלכתחילה אין לחזור למפרע (יעו"ש בסימן קל"ז ס"ק י"ט ובשער הציון שם. וע"ע במצויין בדברינו לעיל הערה ה'). וכן נראה מרמיזת המגן אברהם (סימן תכ"ח סק"ח), דלאחר שהביא האפשרות להתחיל שלושה פסוקים למפרע, ציין לעיין בדבריו בסימן קל"ז ס"ק י"ב, ושם מבואר דלכתחילה אין לקרוא למפרע. וכן כתב בשערי אפרים שער ז' סעיף ח', דלכתחילה אין לעשות כן:

ונמצא שלא נהגו לחזור למפרע אלא מחמת הדוחק, לפי מנהגם שהרב עולה שלישי כל שבת:

ב. ואמנם דעת הפרי מגדים (באשל

[יב] ושמעתי שבזמנינו מנהגם הוא שהרב עולה בשבת זו לששי:

התוכחה) יחזור שלושה פסוקים למפרע, ויתחיל מפסוק ונתתי משכני בתוכם (כ"ו, י"א). ועיין עוד שו"ת רב פעלים חלק ג' סימן ט"ו:

ה. והנה מדברי הר"י מלוניל מתבאר שהעולה לתוכחה חוזר פסוק אחד למפרע, ואפשר דלשיטתו אין פגם במה שחוזרים למפרע:

[ולכאורה הראשונים שפירשו דלשון הברייתא מתחיל בפסוק] הוא לאו דוקא, ולא פירשו כהר"י מלוניל, נראה דלדעתם אין נכון לכתחילה לחזור למפרע. אך אפשר לבאר שיטתם באופן אחר, דסבירא להו שאם בא לחזור, צריך לחזור שלושה פסוקים (וכמו שכתבו המגן אברהם והמשנ"ב) ולא סגי בפסוק אחד, ולפי-כך הוכרחו לפרש דלשון מתחיל בפסוק הוא לאו דוקא]:

ושמא יש לדחוק ולומר דגם להר"י מלוניל אין ראוי לעשות כן לכתחילה, אלא דמירי באופן שהעולה הקודם סיים עד הפרשה. (ועיין עוד לקמן הערה י"ג):

ך. ומה שכתבו המגן אברהם (סימן תכ"ח סק"ח) והמשנה ברורה (שם ס"ק י"ז), שאם בא לחזור למפרע, יחזור שלושה פסוקים. [וכעין זה מצינו גם בביאור הגר"א על הש"ע סימן תכ"ג סק"ג, ונזכרה שיטתו במשנ"ב שם סק"ג, יעויין שם דלפי דעתו סדר קריאת התורה בראש חודש כך הוא, הכהן קורא שלושה פסוקים, והלוי קורא חמשה עד סוף הפרשה, והשלישי חוזר וקורא שלושה פסוקים האחרונים בפרשה שקראו, ומוסיף לקרוא עוד שני

דזה הוי עלבון התורה אליבא דערוך השלחן. אבל אם חוזר פסוק אחד למפרע, וכשיטת הר"י מלוניל, לא הוי עלבון התורה בכך. והחילוק פשוט, דכאשר הרביעי חוזר שלושה פסוקים למפרע, נראה להדיא שהשלישי לא רוצה לקרוא את התוכחה, שהרי הרביעי חוזר על רוב הפסוקים שקרא השלישי (שעליית שלישי היא ארבעה פסוקים, והרביעי חוזר על שלושה מהם), והרואה תמיה מה ראו לסדר את המברכים באופן שהרביעי חוזר על מה שקרא השלישי, אין זאת אלא שהשלישי לא חפץ בקריאת התוכחה, ונראה כמואס במוסר ה' חלילה. אבל באופן שחוזר רק פסוק אחד למפרע, מובן שהשלישי קורא את הפסוקים של-סוף הברכות, והרביעי קורא את התוכחה, אלא שמתחיל פסוק אחד למפרע, מחמת הדין שאין אומרים ברכה על הפורענות ודו"ק]:

ד. ועיין עוד שערי יצחק (ה'תשע"ה בחוקותי) שמנהג זה (לחזור למפרע) בקצת בתי כנסיות בקהילותינו בזמן האחרון, נבע מחמת בלבול (דמחד גיסא זכרו שאין מתחילין מפסוק ואם לא תשמעו, ומאידיך גיסא בספרים המודפסים שלפניהם מסומן שם רביעי וכו'), ושאין לעשות כן:

ומבל מקום מוטב לחזור למפרע, מאשר להתחיל בפסוק ואם לא תשמעו (כ"ו, י"ד). לפי-כך במקום שאין מתקבל על דעת ראשי הקהל להנהיג שהעולה השלישי יקרא את התוכחה ויתחיל מפסוק ואכלתם ישן נושן (כ"ו, י'), ישתדלו לכל הפחות שהעולה הרביעי (לקריאת

דוקא, אבל לא כתבו כן אלא מחמת הדין דאין משיירין וכו', אבל מצד הדין דאין אומרים ברכה על הפורענות, סגי בהוספת פסוק אחד, עיין שו"ת מהר"נ כהנא מאוסטראה סוף סימן נ', ובספר בניהו על מגילה דף ל"א, ובדברינו לעיל סוף ענף ו' במוסגר ד"ה והנה, באותיות ב' ג' שם. ובלאו הכי טעם זה לא יפרנס לנו את דברי הגר"א הנז"ל דמירי בקריאת ראש חודש]:

ולכאורה טעמייהו משום דחיישינן שמא יאמרו דאפשר להתחיל פסוק אחד לפני פרשה (או דהנכנסים יטעו לומר שהעולה לברכות סיים פסוק אחד לפני הפרשה), וממילא יבואו לשייר פחות משלושה פסוקים סמוך לפרשה (שיסיים סמוך לפני הפרשה), ואז יאמרו היוצאים שהעולה הבא יקרא פחות משלושה פסוקים (עד הפרשה). ואף על פי שהוא כמו גזירה לגזירה, ולא מצינו בגמרא מגילה כ"ב ע"א שגזרו באופן זה, מכל מקום מסתברא להו דכל זה נכלל בגזירה, וחדא גזירה היא (ודלא כהר"י מלוניל ונימוקי יוסף¹²). או דעל כל פנים לכתחילה ראוי לחשוש לזה, ועיין:

ז. אלא שיש להעיר על זה, מהא דאיתא במשנ"ב סימן קל"ח סק"א וסק"ג

פסוקים דפרשת וביום השבת, עד פרשת ובראשי חדשיכם וכו'. (ועיין שם עוד בביאור הלכה, דבאמת הרשב"א בחידושו על מגילה כ"ב ע"א, הקשה למה לא נעשה כמו שכתב הגר"א). ומבואר דהשלישי חוזר שלושה פסוקים למפרע, ומוסיף לקרוא פרשת וביום השבת]:

יש לעיין בדבר, אמאי לא סגי בחזרת פסוק אחד, וכדברי הר"י מלוניל (העתקנו לשונו לעיל ענף ב' ד"ה רבינו יהונתן מלוניל), והנימוקי יוסף שהביאו, וכמו שפירש שם דבכה"ג ליכא למיחש מפני היוצאים ומפני הנכנסים שמא יאמרו שקוראים בתורה פחות משלושה פסוקים, דהא היוצאים ראו שסיים (העולה שלפניו) כל פרשת הברכות, והנכנסים רואים שהוא קורא גם מפרשת הקללות (דהא אסור לצאת באמצע הקריאה). [ומה שאמרו אין מתחילין בפרשה פחות משלושה פסוקים, לכאורה לא קאי על אופן זה, אלא כפי המובא לעיל ענף ד' הערה י', יעויין שם]:

וכי תימא דטעמייהו משום דבעינן שיתחיל שלושה פסוקים לפני הפורענות. אין לומר כן, דהא לישנא דברייתא הוא מתחיל בפסוק שלפניהן. ונהי דכתבו הראשונים דפסוק אחד לאו

[יג] ושמא גם הר"י מלוניל והנימוקי יוסף לא התירו אלא בפרשת הקללות, שיבינו שהתחיל פסוק אחד לפני הפרשה מחמת הדין דאין אומרים ברכה על הפורענות, ולא יבואו לעשות כן בשאר דוכתי. ומכל מקום לא רצו מחמת כן להתיר לעולה לקריאת הברכות לשייר פסוק אחד, דזה חמיר טפי, דעל זה נאמרה עיקר הגזירה דאין משיירין. רק הקילו שהקורא את התוכחה סגי ליה שיחזור על פסוק אחד (ועיין שו"ת שואל ומשיב תניינא ח"א סוף סימן מ"ח). ועיין עוד לעיל אות ה'. ומכל מקום לפום רהטא פשטות דברי הר"י מלוניל והנימוקי יוסף, שיהא מותר לעשות כן אף בשאר דוכתי:

דבלאו הכי הוא צריך לחזור למפרע (כגון בדברי המג"א לעניין התוכחה, דצריך לחזור משום דאין מברכין על הפורענות. וכן בשיטת הגר"א בקריאת ראש חודש, דצריך להתחיל למפרע, כיון דאין בפרשת וביום השבת אלא שני פסוקים בלבד), אמרינן דכיון דכבר הוא חוזר למפרע, יש לו לתקן הכל בשלימות, ויחזור שלושה פסוקים:

[ויצריין] עוד במשנ"ב סימן קל"ח בשער הציון אות ז', דהא דאמרינן דבדיעבד כשסיים העולה שלפניו בתוך שלושה פסוקים סמוך לפרשה, אין העולה אחריו חוזר למפרע, היינו דלא רק דאינו צריך לחזור, אלא גם אינו כדאי לכתחילה לחזור, משום דאין נכון לקרות למפרע יעו"ש עוד. ושמא יש לומר לפי זה, דהכא דבלאו הכי הוא צריך לחזור פסוק אחד למפרע, ממילא אין הפרש כל כך (לעניין הא דאין נכון לקרוא למפרע) אם חוזר פסוק אחד או כמה פסוקים. ומשום הכי מזקקין ליה לחזור שלושה פסוקים שלפני הפרשה. וזהו בצירוף הסברות שנכתבו לעיל בשני האופנים]:

ח. ואיכא נפקותא בין שני הביאורים הנז"ל, במקום שנוהגים שהעולה השלישי הוא קורא גם את התוכחה, אלא שאירע מקרה שטעה השלישי וסיים בסוף הברכות, והשתא העולה שאחריו צריך להתחיל למפרע, ויש לדון אליבא דהאחרונים והמשנ"ב¹⁷, בכהאיי גוונא

(בשם המגן אברהם גופיה ושאר אחרונים), דהדין שאין משיירין ואין מתחילין הוא רק לכתחילה. אבל בדיעבד אם סיים העולה שלפניו בתוך שלושה פסוקים הסמוכים לפרשה (לפניה או לאחריה), אין העולה אחריו חוזר למפרע, אלא ממשיך לקרוא ממקום שסיים העולה שלפניו יעו"ש:

ולפי זה יש להתבונן, אמאי הצריכו את העולה לתוכחה (באופן שמתחיל למפרע) לחזור שלושה פסוקים, ולא סגי בפסוק אחד (לקיים הדין דאין מברכין על הפורענות). הרי נתבאר דאין צריך לחזור למפרע מחמת הדין דאין משיירין וכו'. [וכן יש להקשות על שיטת הגר"א בקריאת ראש חודש הנז"ל]:

ונראה לתרץ ולחלק בשני אופנים (ואיכא נפקותא ביניהם כדלקמן):

אופן א'. דהא דבדיעבד אין צריך לחזור למפרע, הוא רק אם אירע כן דרך מקרה. אבל בקביעות אין להנהיג כן, דזה הוי כמו לכתחילה. ואתו שפיר דברי המגן אברהם גבי הקורא את התוכחה, ושיטת הגר"א בקריאת ראש חודש, דמיירי התם במנהג קבוע:

אופן ב'. דהא דמבואר באחרונים סימן קל"ח דאין צריך לחזור למפרע, היינו שאין צריך לחזור רק מחמת הדין דאין משיירין וכו'. אבל בגוונא

[יד] ולאפוקי משיטת הר"י מלונגל והנ"י, דשיטתם מפורשת דחוזר פסוק אחד, ועיין לעיל אות ה':

(אך פשיטא דהא עדיפא, מאשר להתחיל בפסוק ואם לא תשמעו):

ובמקום שנוהגים להתחיל למפרע (ואי אפשר להם לשנות הדבר), יש לחזור שלושה פסוקים למפרע, כפי המבואר באחרונים ובמשנ"ב (ועיין לעיל אות ה'): :

ואותם הנוהגים כהוגן שהעולה השלישי ממשיך לקרוא גם את התוכחה, אם טעה ובירך ברכה אחרונה לפני פרשת התוכחה, והוצרך העולה הרביעי להתחיל למפרע, יש לעיין באופן זה (שאירעה טעות דרך מקרה), אם יחזור שלושה פסוקים או פסוק אחד, כמבואר לעיל (אותיות ו' ז' ח'): :

כמה פסוקים הוא צריך לחזור. דלאופן א' הנזכר, יחזור פסוק אחד, כיון שהוא דרך מקרה. ולאופן ב' הנזכר, יחזור שלושה פסוקים, כיון דבלאו הכי הוא צריך לחזור למפרע (דאין אומרים ברכה על הפורענות). ועיין בספר בניהו על מגילה דף ל"א, דנראה קצת מדבריו דבכה"ג יחזור רק פסוק אחד (יעו"ש, אך יש לדחות דנקט לישנא דברייתא). ודברים אלו (אותיות ו' ז' ח') נכתבו ללא עיון הראוי, וצריך להתיישב בדבר:

ט. העולה מן המבואר בענף זה, דלכתחילה העולה השלישי יקרא גם את התוכחה, ואין נכון להנהיג שהעולה הרביעי יקרא את התוכחה ויתחיל למפרע

ענף ח'

בדעת הרמב"ם

ברם לכשתעיין תמצא שאין מדברי הרמב"ם סייעתא לסברת האליה

רבה כלל, ומכמה טעמים כדלהלן:

א. דכמו שפירשו הראשונים (תוספות ומרדכי ואגודה ור"ן) בלשון הברייתא מתחיל בפסוק שלפניהן, דפסוק אחד לאו דוקא, כך נפרש גם בלשון הרמב"ם. [וכפי שכתבו בעלי הכללים, דדרך הרמב"ם להעתיק לישנא דגמרא, ומה שיתפרש בלשון הגמרא יתפרש גם בלשונן]:

וכך אמנם פירש את דברי הרמב"ם רבינו מנוח (הביאו מרן בכסף משנה), וכן

הנה לשון רבינו הרמב"ם הוא, קללות שבתורת כהנים וכו' מתחיל בפסוק

שלפניהן וכו' (הלכות תפילה פרק י"ג הלכה ז'). ולכאורה נראה מלשונו דסגי בהוספת פסוק אחד. וקשה הלא אין משיירין בפרשה פחות משלושה פסוקים:

ולפום רהטא יש מכאן סיוע לדברי האליה רבה, שהקללות

מתחילות מהפסוק (השני בפרשה) ואם בחוקותי תמאסו, ולפי-כך שפיר כתב הרמב"ם מתחיל בפסוק שלפניהן, דסגי בפסוק אחד, ומתחיל בפסוק (הראשון בפרשה) ואם לא תשמעו:

והיינו שהעולה הקודם רשאי לסיים את קריאתו פסוק אחד לפני פרשת הקללות (פסוק אחד לפני ואם לא תשמעו), כדי שהקורא את התוכחה יוכל להמשיך משם. ולא חיישינו ליוצאים בכהאיי גוונא (שמא יאמרו שהעולה אחריו יקרא רק פסוק אחד עד הפרשה), דהיכא דמוכח שאני, ר"ל שיבינו הכל שהוצרך להפסיק כאן מחמת הדין שאין אומרים ברכה על הפורענות (ועיין עוד שואל ומשיב הנו"ל):

ה. עוד נראה לענ"ד לפרש בפשטות דנקט מתחיל בפסוק (ולא בפסוקים), כיון דמצד הדין שאין אומרים ברכה על הפורענות, סגי בהוספת פסוק אחד. ואעפ"י שלמעשה בעינן שלושה פסוקים מחמת הדין דאין משיירין וכו', מכל מקום איכא נפקותא באופן שהעולה הקודם סיים עד הפרשה (עד ואולך אתכם קוממיות), דבכהאיי גוונא צריך הקורא את התוכחה לחזור פסוק אחד למפרע, משום שאין אומרים ברכה על הפורענות, ודי לו לחזור על פסוק אחד (ברם יעויין לעיל סוף ענף ז'), ומשום הכי נקט מתחיל **בפסוק** שלפניהן¹⁰¹. [אמנם לכתחילה, כפי המבואר באחרונים (ועיין לעיל ענף ז'), אין לעשות באופן שיהיה צריך לחזור למפרע, וממילא צריך העולה הקודם לסיים שלושה פסוקים לפני פרשת התוכחה]:

כתב המעשה רוקח דהרמב"ם לישנא דגמרא נקט ולא דוקא פסוק אחד:

ב. ותו דעל כרחין ליכא למידק מלשון הרמב"ם (לסיועיה להא"ר), דהרי לשון הרמב"ם הוא מתחיל בפסוק שלפניהן **ומסיים בפסוק** שלאחריהן. ולגבי הסיום, גם הא"ר מודה דלא סגי בפסוק אחד (דהא יש שם פרשה בפחות משלושה פסוקים). ונמצא דלשון מסיים **בפסוק** דנקט הרמב"ם, הוא לאו דוקא (ותפס לו לשון הברייתא). וממילא יש לומר דגם מתחיל **בפסוק** דנקט, הוא לאו דוקא (ונקט לישנא דברייתא):

ואפילו אם תאמר דלשון הרמב"ם מתחיל **בפסוק**, הוא בדוקא, אף על פי כן אין ראיה מדבריו לשיטת האליה רבה כלל, משום שיש לפרש דבריו בכמה אופנים אחרים כדלהלן:

ג. יתכן שהרמב"ם סובר כשיטת הר"י מלוניל (והביאו הנימוקי יוסף), דפסוק אחד דוקא, והיינו שהקורא את התוכחה חוזר פסוק אחד למפרע, וממשיך ואם לא תשמעו (ועיין עוד שואל ומשיב תניינא חלק א' סוף סימן מ"ח):

ד. עיין אמת ליעקב (קמיניצקי) במגילה ל"א ע"ב, ושערי יצחק (ה'תשע"ה נשא), שיש מקום לפרש בדעת הרמב"ם, דמתחיל **בפסוק** שלפניהן הוא בדוקא,

[טו] ולפי מה שכתבתי לעיל ענף ז' סוף אות ה', דשמא יש לדחוק שגם להר"י מלוניל אין להנהיג לכתחילה לחזור פסוק אחד למפרע, רק מיירי באופן שהעולה הקודם טעה וסיים עד הפרשה יעו"ש. ממילא מה שכתבתי כאן לבאר דברי הרמב"ם בשני אופנים באות ג' ובאות ה', הכל הוא דבר אחד, ודו"ק: